

Tautinėms mažumoms Lietuvoje skirta konferencija

Aurėja Stirbytė

2013 m. gegužės 4 d. Lietuvos kultūros tyrimų institutas (LKTI) surengė respublikinę ilgalaikės programos konferenciją „Tautinės mažumos Lietuvoje: virsmai ir atmintys“. Konferencijoje plačiai buvo gvildenamos įvairios tautinių mažumų tapatybės ir kultūrinės atminties problemos, kurios tampa itin aktualios dabarties tautinių nesutarimų kontekste. Taip pat buvo aptariama Lietuvos mažųjų etninių bendruomenių praeitis ir dabartis, būdai jų virsmus įamžinti, mažumų kultūros, meno, religijos ir etikos įtaka Lietuvos kultūrai, prisimintas senosios Lietuvos multikultūriškumas.

Pranešime „Kultūrinė atmintis: tapatumas ir kitybė“ Vytautas Rubavičius pabrėžė, kad apie kultūrą ir kultūrinę atmintį reikia šnekėti ne kaip apie du atskirus laukus, bet kaip apie vieno egzistencinio veiksmo dvi puses. Tai vienas kitą veikiantys ir išreiškiantys procesai, nulemiantys ir formuojantys tapatybę bei Kito atskirtį. Kultūra, tapusi kolektyvine atmintimi, formuoja individualią atmintį, taip nulemdama pasaulėvoką. Kultūros formavimuisi ypač svarbi yra vietovė, kurioje plėtojasi žmogaus socialinė aplinka, kultūros suvokimas, ritualai, todėl ir socialiniai tapatumai ima ryškėti būtent ten. Lietuvybė taip pat yra pasaulėvokos ir socialinių santykių tvirtinimo būdas, kurį dar labiau sustiprina religija, suteikianti bendresnį pasaulio tvarkos suvokimą.

Kito išskyrimas buvo ypač svarbus lietuviško tapatumo formavimuisi. Šis suvokimas kito – dėl valstietiško mentaliteto miestiečiai ir miestai buvo suvokiami kaip Kitas. Vėliau, po valstybės atkūrimo,

lietuvybę buvo bandoma įtvirtinti kaip nacionalinį tapatumą ir atsiriboti nuo lenkų kultūros. Sovietinės okupacijos metais Kito įvaizdį perėmė okupantai, tačiau jį taip pat išlaikė ir lenkai, lietuviams keliantys asociacijas su Vilniaus okupacija ir prieškarinio ultimatumais. Sovietų pastangos surusinti Lietuvą, jos kultūrą panardinti į užmarštį, nors ir paveikė jaunąją kartą, tačiau lietuviškos tapatybės sunaikinti nesugebėjo.

Rubavičius išskiria ir kitą esminių pokyčių periodą formuojant lietuviybę. Medijos veikia kiekvieną žmogaus gyvenimo aspektą, todėl prie kultūrinės ir asmeninės, gyvosios atminties turėtume pridėti ir tretinę – medijinę atmintį. Medijų kuriami vaizdai yra ne tik lengvai prieinami, bet dažnai neišvengiami, todėl perdirba atmintį ir keičia tapatybę. Medijinė atmintis ne tik keičia pirmines atmintis, bet ir padeda jas apibrėžti.

Kalbėdamas apie atminties ir kultūros formavimąsi Stanislovas Mostauskis

pranešime „Tautinis tapatumas ir atsakingos Czesławo Miłoszo atminties leitmotyvai“ didelę reikšmę suteikė ne tik vietai, bet ir kalbai, pastebėdamas, kad tai gali turėti ir neigiamą pusę – formuoti siaurą, nacionalistinę požiūrį bei ribotą tapatybę ir tapti ideologijų įrankiu. Ši poveikį ypač stipriai patyrė Miłoszas, kuriam buvo užkirstas kelias būti pripažintam kaip lietuvių kūrėjui. Jis žmogaus prigimčiai priskyre savybę paklusti nesąmoningos atminties poveikiui ir taip tapti aktoriumi, atliekančiu jam primestą neįsisąmonintą vaidmenį. Todėl yra ypač svarbu plėtoti atmintį, ją suprasti, įgyti distanciją ir taip pasipriešinti primestam vaidmeniui. Kitaip tariant, reikia atmintį archetipizuoti, peržengti individualios atminties ribas ir suteikti jai universalią formą, ją sudabartinant ir vengiant sentimentalumo bei subjektyvumo.

Atminties problematika liečia ir kitą, ne mažiau svarbią emigracijos temą. Mostauskis klausia, kaip priimti kolektyvinio Kito atmintį ir tiesą, kai tėvynė nebėra tai, ką emigrantas prarado, bet ką privalo susikurti.

Pranešime „Istorinės paralelės, sankirtos ir bendrybės: lietuvių ir lenkų tapatumų link“ Rita Repšienė aptarė lietuvių ir lenkų santykius, jų tapatumus bei sankirtas. Pasak jos, nepaisant stipriai susietos istorijos, paveldo ir tradicijų, šios dvi tautos gyvena įtemptą konfrontacinį politinį gyvenimą, kurį palikti prilygtų išėjimui iš užburto rato. Kalbėdama apie konfliktus ji atskleidžia provokacinį jų pobūdį, siekį susikurti priešą, kuris gilina ir pateisina išankstinius nusistatymus ir skaido pasaulį į priešpriešas. Toks stiprus priešpriešų protegavimas, siekiant

išsaugoti tapatybę tapo bendru istoriniu bruožu bei savęs tradiciškai apibrėžti nenorinčių žmonių kova. Tiesa, būta ir bendrumo ieškojimo atvejų tiek iš lenkų, tiek lietuvių pusės. Kaip vizija pateikiama Vilniaus istorija, išsamiai aprašyta JAV Berklio universiteto profesoriaus Davido Fricko knygoje „Pažįstami, giminės ir kaimynai: bendruomenės ir konfesijos XVII amžiaus Vilniuje“. Joje atskleidžiama Vilniaus tautinė ir konfesinė įvairovė, turėjusi kelti nuostabą to meto keliautojui gyvenimo būdo, aprangos, kalbėsenų, papročių įvairove. Tokios praeities į dabartį įkelti neįmanoma, tačiau jos prisiminimas gali skatinti bendrumų ieškojimus.

Apie žydus kaip apie tautinę mažumą kalbėjo Odeta Žukauskienė pranešime „Sugrįžusi žydų atmintis: vaizdinės reprezentacijos formos“, aptardama reprezentacines priemones kaip įamžinimo būdą ir atmintį formuojantį veiksni. Reprezentacinės priemonės yra pačios iš dalies formuojamos istorijos ir atminties, todėl atminties įamžinimas lieka atsakingu darbu, keliančiu klausimą, kaip priminti ir reprezentuoti patirtį jos neįtraukiant į vartojimo kultūrą, kad ji netaptų dar vienu ekonominiu produktu.

Neigimo politikai blėstant pradėti kurti filmai, rengiamos parodos, muziejų ekspozicijos, gražinti žydiški gatvių pavadinimai. Daug dėmesio skirta memorialinėms vietoms, kalbant apie jas, išryškėjo orientacija į asmeninius išgyvenimus ir prisiminimus, kurie savaime priešinasi tradiciniam vaizdavimo būdai, koncentruoja patyrimą bei refleksiją ir vengia sudaiktinimo. Žydų atminties ontologija yra taip pat stipriai įsirėžusi į miesto vaizdžius, liudijančius žydų gyvenimą bei

kultūrą. Išryškinta ir audiovizualinių priemonių svarba perteikiant ir suvokiant praeitį, teatro bei literatūros reikšmė atminties mediacijoje ir įtvirtinime. Meninė kūryba siekia parodyti išgyvenimus, per juos atskleisti emocinę atmintį ir ne tik pristatyti faktus, bet juos įsisaugoti bei reflektuoti.

Svarbu ne tik parodyti visus vykusius baisumus, tačiau ir prisiminti, kad žydai ne tik buvo žudomi, bet ir gyveno Lietuvoje, todėl žydų kultūros naikinimas bei skurdinimas paveikė ir bendrą krašto kultūrą.

Apie dar vieną bandymą atgaivinti atmintį šnekėjo Vilniaus žydų bibliotekos direktorius Žilvinas Beliauskas pranešime „Vilniaus žydų viešoji biblioteka kaip kitoniškumo refleksijos, kultūrinio po-

lilogo ir atminties regeneracijos siekis“. Prieškarinis Vilnius yra beveik išsitraukęs iš kasdienybės, nors jame didelę vietą užėmė žydiška kultūra. Dėl šios „beištrinancios“ atminties 2011 m. įkurta žydų biblioteka tapo ne tik reikšmingu įvykiu puoselėjant žydų palikimą, bet ir tęsiant žydiškos kultūros tradicijas.

Konferencijoje apžvelgta atminties ir mažumų problemika, būdai įamžinti praeitį ir grįsti kelius atminčiai. Ypač svarbi konferencijoje buvo tapatybės tema, jos formavimasis kuriant priešpriešas, kolektyvinės bei individualiosios atminties sąveika. Platus konferencijos temų spektras leido į šias aktualias temas pažvelgti naujai ir dar kartą suvokti tautinių mažumų kultūros svarbą.